

TARIM İŞLETMECİLİĞİ VE EĞİTİMİ

Prof. Dr. İnal Cem AŞKUN*

İnsan geçmişi bakımından tarıma daha yakın, tarımla içiçe görüldüğü halde; endüstrinin doğuşu ile birlikte bu alandaki gelişme gerek yönleri, gerek hızı bakımından tarımı çok geride bırakmış; giderek onu da kapsamı içine almıştır. Söz konusu gelişme bilimi de çok etkilemiş; tüm bilim dalları, neredeyse endüstriye hizmet eder duruma gelmişlerdir. Böyle bir eğitim **işletmeciliği** de, tüm kapsadığı bilim dallarıyla geniş çapta endüstriye bağlamıştır. Öyleki, bugün adı işletmecilik, işletme yönetimi, işletme ekonomisi, vb. adlarını taşıyan yayınlarda; genellikle **endüstri işletmeciliğinin** konu ve sorunları ele alınmaktadır. Bunda kuşkusuz, endüstri alanında gelişen teknolojinin, diğer alanlarındakinden daha ileride bulunup; giderek onlara öncülük yapmasının da büyük rolü vardır.

Oysa, geçmişte olduğu gibi, bugün de tarım insan yaşamında önemini korumakta; ayrıca endüstrinin egemenliği karşısında onu ve sorunlarının çok daha kapsamlı, köklü yaklaşımla ele alın-

* Açıköğretim Fakültesi Öğretim Üyesi

ması zorunluluğu çıkmaktadır. Birçok endüstri alanının en azından hammaddesini sağlayan tarım; günümüzde **tarımsal endüstri** kavramını da ayrı bir konu olarak bilimin karşısına çıkarmıştır.

Tarımda doğan, gelişmesini endüstride hızlandıran **İŞLETME**; kavram olarak dar ve geniş anlamlarda çok çeşitli biçimlerde tanımlanmıştır. Tanımların çeşitliliği, işletmenin toplumun yaşamının temel örgütü olması; aileden devlete kadar tüm alanlara yayılmış olmasından ileri gelmektedir.

Bir bakıma endüstrinin gelişmesiyle eş anlamda kullanılan ekonomik gelişme; toplumların başat sorunu olduğundan; böyle bir gelişmenin odağını oluşturan **İŞLETME**; her geçen gün üzerinde titizlikle durulan bir kavram olma durumuna gelmiştir.

İşletmeyi konu alan; işletmelerin sosyal, ekonomik, hukuki, politik yapıları ile fonksiyonlarını, içinde buldukları çeşitli çevrelerle ilişkilerini, eylemlerini inceleyen, çalışma düzenlerinde geçerli olacak kural, ilke ve yöntemleri araştırıp ortaya koyan bir ana sosyal bilim dalı veya işletme ile ilgili çeşitli bilim dallarını içeren sosyal bir bilgi alanı biçiminde tanımlayabildiğimiz **İŞLETMECİLİK** disiplini; önceleri doğal olarak ekonomi kapsamında görülmüştür(1). Söz konusu kapsam içinde disiplin adını **İŞLETME EKONOMİSİ** olarak almıştır. Ekonomilerde endüstrinin konu ve sorunlarının öne geçmesiyle, Türkçe yayınlarda da işletme ekonomisi adı yerine, işletme, işletme yönetimi, işletme bilimi ve sonunda **İŞLETMECİLİK** adı kullanılmaya başlamıştır.

Endüstri ve ekonomi arasındaki kavram ilişkileri böyle gelişirken; bunu tarım da izlemiş; o da sonradan **TARIMSAL**'a dönüşen «Zirai Ekonomi», Zirai işletmecilik adlarıyla gelişme göstermiştir.

Örneğin 1971 yılında **ZİRAİ EKONOMİ VE İŞLETMECİLİK DERSLERİ** adını taşıyan bir yayının kapsamında şu ana başlıklar yer almıştır(2):

-
- (1) İNAL CEM AŞKUN, «Türkiye'de İşletmecilik Öğretimi ve Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisindeki gelişmeler», **ESADER** Özel Sayı, Ekim, 1973, S. 6.
 - (2) Ayrıntılı bilgi için bkz: A. FETHİ AÇIL - KÂZİM KÖYLÜ, Zirai Ekonomi ve İşletmecilik Dersleri, Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Yayınları, No: 465, Ankara, 1971.

BİRİNCİ BÖLÜM

I — İŞLETME EKONOMİSİ

- A — İşletme ve Nevileri
- B — İşletme Ekonomisinin Mahiyeti ve Taksimi
- C — İşletme Ekonomisinin Diğer İlimlerle Olan İlişkisi
- D — İşletme Ekonomisinin Gelişme Tarihi

II — ZİRAAT EKONOMİSİ

- A — Zirai Faliyet ve Özellikleri
- B — Ziraatin Vazife ve Önemi
- C — Ziraat Ekonomisi ve Vazifeleri
- D — Ziraat İlimi ve Ziraat Ekonomisinin Taksimi

III — ZİRAAT EKONOMİSİNE AİT BAZI PRENSİPLER

- A — Ekonomik Prensip
- B — Mutlak Kâr ve Nisbî Kâr Prensibi
- C — Eşit Marjinal Hasıla Prensibi
- D — Azalan Verim Kanunu

IV — ZİRAİ İSTİHSAL VASITALARI

- A — İşletme Vasıtası Olarak Tabiat
- B — İşletme Vasıtası Olarak İş (Emek)
- C — İşletme Vasıtası Olarak Sermaye ve Taksimi

İKİNCİ BÖLÜM

I — TÜRKİYE ZİRAAT İŞLETMELERİ

- A — Ziraat İşletmelerinin Özellikleri
- B — Ziraat İşletmelerinin Tasnifindeki Ölçüler
- C — Ziraat İşletmelerimizin Büyüklük ve Çalışma Şeklini Etkileyen Faktörler
- D — Küçük Ziraat İşletmelerimiz
- E — Orta Ziraat İşletmelerimiz
- F — Büyük Ziraat İşletmelerimiz

II — ZİRAAT İŞLETMELERİNİN ŞEKİLLENMESİNE TESİR EDEN FAKTÖRLER HAKKINDA GENEL BİLGİLER

- A — Pazar Durumunun İşletmelerin Şekillenmesine Tesiri
- B — İş ve Sermaye Entansitesinin İşletmelerin Şekillenmesine Tesiri
- C — Topraktan İstifade Tarzının ve Muhtelif Arazi Nevilerinin İşletmelerin Şekillenmesine Tesiri

III — ZİRAİ İŞLETME NEVİLERİ

- A — Tek Taraflı Hububat İşletmeleri
- B — Plantaj İşletmeleri
- C — Mer'a Otculuğu Yapan İşletmeler

IV — ZİRAAT İŞLETMELERİNDE TARLA SİSTEMLERİ

- A — Tek Tarla Sistemi
- B — İki Tarla Sistemi
- C — Üç Tarla Sistemi
- D — Dört ve Daha Ziyade Tarla

V — ZİRAATTA İŞLETME SİSTEMLERİ

- A — Tanzim Edilmiş Tarla Otculuğu Sistemleri
- B — Orman Kültürü ve Tarla Ziraati Nöbetleme Sistemleri
- C — Tarla Nebatları Yetiştiriciliğinde Nöbetleme Sistemi ve Bu Sisteme Yakın Diğer Sistemler
- D — Tarla Nebatları Yetiştiriciliğinde Serbest Sistem
- E — Hayvansız Ziraat İşletmeleri
- F — Arazisiz Ziraat İşletmeleri

VI — ZİRAİ İŞLETME NETİCELERİ

- A — Gayrisafi Hasıla
- B — İşletme Masrafları
- C — Saf Hasıla
- D — Saf Kâr veya Saf Hasıla Farkı
- E — Zirai Gelir

1972'de yayımlanan ZİRAİ EKONOMİYE GİRİŞ «Zirai İşletmecilik Genel Kısım» adlı yayın ise şu ana bölümleri kapsamaktadır (3):

- I — GİRİŞ
- II — TARIM VE TARIMIN ÖNEMİ
- III — TARIMSAL ÜRETİMİN ÖZELLİKLERİ
- IV — TARIMSAL İŞLETMECİLİĞİN SAHASI
- V — ÜRETİM FAKTÖRLERİ
- VI — TARIMSAL İŞLETMECİLİKTE KULLANILAN BAŞLICA EKONOMİ PRENSİPLERİ
- VII — TEŞEBBÜSLERİN SEÇİMİ VE KOMBİNASYONU
- VIII — İŞLETMENİN VE TEŞEBBÜSÜN BÜYÜKLÜĞÜ
- IX — ÜRETİM FAKTÖRLERİNİN TEMİNİ
- X — ÇİFTÇİLİKTE PLANLAMA VE PLANLAMANIN ÖNEMİ
- XI — BÜTÇE METODU İLE İŞLETMELERİN ORGANİZASYONU

Söz konusu yayında TARIMIN «tanımı», «faliyet alanı», «bölümleri» konusunda özetle şu açıklamalar yapılmaktadır (4):

Tarımın Tanımı

Tarım, toprağı ve tohumu kullanarak, bitkisel ve hayvani iptidai maddeleri üretmek ve üretilen bu maddeleri bizzat yarı ve tam mamul hale getirmek veya her türlü bitkisel ve hayvani ürünlerin elde edilmesi ve bu ürünlerin yetiştiricileri tarafından işlenip, değerlendirilmesi (mamul ve yarı mamul hale getirilmesi) şeklinde tanımlanmakta; bu tanım kapsamına ormancılık da girmektedir.

Tarımsal Faaliyet

Tarımsal faaliyet bitkisel üretim (bitkisel tohum kullanarak organik olmayan maddeleri ofganik maddelere çevirmek), hayvani üretim (hayvani tohum kullanarak hayvan yetiştirme ve elde edi-

(3) Ayrıntılı bilgi için bkz: İBRAHİM AKSÖZ, Zirai Ekonomiye Giriş, Atatürk Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Yayınları, No: 15, Erzurum, 1972.

(4) A.g.k. s. 7-8.

len bitkisel ürünlerin hayvan yetiştirmede kullanılması) ve ziraat sanatları (üretilen bitkisel ve hayvani ürünleri yarı ve tam mamul haline getirmek) olmak üzere üç kısımda düşünülebilir. Bunlardan hayvancılık ve ziraat sanatları bitkisel üretimden elde edilen maddelerin şekillerini değiştirerek bunları daha değerli hale getirmektedirler.

Tarımın Bölümleri

Tarım aşağıdaki biçimde bölümlendirilebilmektedir:

I — TARIMSAL ÜRETİM BİLGİSİ

A — Bitki Yetiştirme Bilgisi

1 - Genel Bitki Yetiştirme Bilgisi

2 - Özel Bitki Yetiştirme Bilgisi

a - Tarla Bitkileri Tarımı

- Hububat (Buğday, arpa, çavdar, mısır, pirinç, vb.)
- Baklagiller (Bakla, nohut ,fasulye, mercimek, vb.)
- Sanayi Bitkileri (Tütün, Pamuk, pancar, haşhaş, keten, vb.)

b - Bağ-Bahçe Tarımı

- Meyveler (Sert ve yumuşak çekirdekli meyveler, turunçgiller, vb.)
- Sebzeler (yumru köklü, yaprağı yenilen, çiçeği yenilen, meyvesi yenilen sebzeler.)
- Çiçekçilik ve süs bitkileri
- Bağcılık
- Çaycılık
- Zeytincilik

c - Kendi Yetişen Bitkiler (meyan Kökü ve cehri gibi)

B — Hayvan Yetiştirme Bilgisi

1 - Genel Hayvan Yetiştirme

2 - Özel Hayvan Yetiştirme

a - İş Hayvanları (tarım işlerinde kas güçlerinden yararlanan at, öküz, katır, eşek, deve gibi hayvanlar)

b - İrad Hayvanları (et, süt, yün gibi ürünlerinden yararlanan hayvanlar.)

- Büyük baş hayvanlar (sığır, manda)

- Küçük baş hayvanlar (koyun, keçi, domuz ve tiftik)

c - Küçük evcil hayvanlar

- Tavukçuluk

- Tavşancılık

- Arıcılık

- İpek Böcekçiliği

C — Ziraat Sanatları

1 - Gıda Sanatları

a - Un sanayii

b - Nişasta, glikoz, destrin sanayii

c - Şeker sanayii

e - Meyve işleme sanayii

f - Sebze işleme sanayii

g - Sütçülük sanayii

2 - İçki Sanatları

a - Bira sanayii

b - İspirto sanayii

c - Şarap ve sirke sanayii

d - Ekmek mayası sanayii

3 - Köylü el sanatları

a - İplik ve dokuma

b - Boyacılık, vb.

II — TARIMSAL EKONOMİ İLMİ

Aynı kaynakta «TARIMSAL İŞLETMECİLİĞİN SAHASI» başlığı altında kısaca aşağıdaki konulara yer verilmektedir. (5):

Tarımsal İşletmecilik; azami gelir elde etmek maksadiyle, ekonomik prensiplerin ve tarım tekniğinin bir tarım işletmesinin organizasyonu ve işleyişi üzerine tatbiki ile ilgili hususları inceleyen bir ilimdir.

Çiftçilikte Verilecek Tipik İşletmecilik Kararları:

- 1 — Yetiştirilecek tarla bitkilerinin kombinasyonunu seçmek.
- 2 — Yetiştirilecek hayvan neveleri ve kombinasyonlarını tesbit etmek.
- 3 — Kullanılacak üretim faktörlerinin miktarı ile oranlarını tesbit etmek ve üretim seviyesini tayin etmek.
- 4 — Üretimde kullanılacak üretim tekniğinin tesbiti ve birbirleri yerine ikame edilebilen üretim faktörleri ile üretim tekniklerinde ikame derecesinin tesbiti.
- 5 — Çiftçiliğin veya teşebbüsün büyüklüğünü tesbit.
- 6 — İşletmede lâzumlu binaların nevi, büyüklüğü ve yapı tarzının tesbiti.
- 7 — Tabii kaynakların muhafazası.
- 8 — Zaman bakımından üretimin programlaştırılması.

Tarımsal İşletmeciliğin Fonksiyonları:

- 1 — Verim, üretim ve fiyatların tahmini.
- 2 — Planın formüle edilmesi.
- 3 — Hazırlanan planın tatbik edilmesi.
- 4 — Neticelere katlanma.

Söz konusu kaynakta tarımsal işletmeciliğin diğer bilimlerle ilişkisinde özetle şu görüşlere yer verilmektedir (6):

(5) A.g.k; s. 4146.

(6) A.g.k, s. 43-44.

— Tarımsal işletmecilik tatbiki bir ilim olmakla beraber, uygulamada birçok ilim kollarından yararlanır.

— Ekonomi kaynakların, en iyi şekilde veya gayeyi azami kılacak şekilde kullanılması ile ilgilidir. İşletmecilikte çiftçi ailesi ekonomik bir birimdir. Eğer çiftçi ailesinin gayesi, uzun dönemde azami kârın elde edilmesi ise, ekonomik müessiriyet çiftçinin sahip olduğu kaynakları (arazi, işçilik, sermaye ve işletmecilik) kârı azami kılacak şekilde kullanılması ile elde edilir.

— İşletmecilik tarım politikası ile de yakından ilgilidir. Tarım politikası çiftçinin gelirini veya tarımsal kaynakların kullanılmasını değiştirmek için devletçe alınan bütün tedbirlerle (toprak muhafazası programları, tarımsal kredi, fiyat desteklemesi, üretimin kontrolü, depolama ile ilgili tedbirler ve diğer yardımlarla) ilgilidir. Bunlar çiftçinin üreteceği ürünlerin ve bu ürünlerden ne miktar üretileceğinin tesbitinde rol oynar.

— Tarımsal işletmecilik, sosyoloji ile de yakından ilgilidir. Köy veya çiftlik hayatının iyi bir şekilde anlaşılması ve şehirle arasındaki ilişkilerin tesbitinde sosyoloji yardımcı olur. Örneğin, işletme ile ilgili kararlar, demokratik bir şekilde çiftçi ailesi tarafından nasıl alınabilir?

Çiftçi ve ailesi bölgedeki organizasyonlara ne kadar zaman ayırmaktadır? Bu türlü temaslar çiftçinin maddi kazancının artırılması ve manevi bakımdan tatminine ne derece etkide bulunabilir? Bu soruların uygun bir şekilde cevaplandırılması ile sosyolojinin konusuna girer.

— Tarımsal işletmecilik, ekonomi ile olduğu gibi ziraatin bütün dalları ile de yakından ilgilidir. Çiftçinin iyi bir işletmeci olabilmesi için yetiştireceği ürünlerin biyolojik ve teknik özelliklerini ve üretim metodlarını bilmesi gerekir. Şu halde işletmecilik bitki yetiştiriciliği, hayvancılık ve ziraat sanatları ile yakından ilgilidir.

— İşletmecilik matematik, istatistik ve mantık gibi diğer ilimlerle de yakından ilgilidir. Karar verirken ve yapılan analizlerde bu ilimlerden yararlanır.

İŞLETMECİLİK ÖĞRETİM VE EĞİTİMİ

İşletmecilik öğretim ve eğitiminin konusu olan İŞLETMECİLİK BİLGİSİNİN genel olarak kapsamına nelerin girdiği, yerinde bir tutumla şöyle belirtilebilmektedir (7):

1. Bir işletmenin belirlenen amaca en etkin biçimde nasıl ulaşılabileceğinin analizi.
2. İşletme içi ve işletmeler arası olaylarla ilgili neden-sonuç ilişkilerini bulma ve gösterme.
3. İşletmelerin yönetiminde yürürlükte olan ilkeleri ortaya koyma.
4. İşletmelerde geçerli işlemleri ve teknikleri geliştirme.
5. İşletmelerde karar alma yeteneğini geliştirme.
6. Tüm işletme sisteminin, amaçların ve sorunların kavranmasını öğretme.

İşletmecilik bilgisinin merkezinde yer alan İŞLETME; bir olaylar ve olgular dizisi biçiminde görüldüğünde aşağıdaki durumlar söz konusu olabilmektedir (8):

1. İşletme, insanların birarada veya diğer deyişle, toplum olarak yaşamasını sağlayan doğal birlik ihtiyacının ortaya çıkardığı sosyal bir olay ya da olgudur.
2. İşletme, insanların çeşitli ihtiyaçlarını karşılamada kullanacakları mal ve hizmet üretimini gerçekleştiren ekonomik bir olaydır (olgudur).
3. İşletme, mal veya hizmet üretimini sağlayacak araç, gereç, yöntem ve eylemlerin bileşimi teknik bir olaydır (olgudur).
4. İşletme, çalışma biçimi, yolu ve amaçları yer aldığı toplumun yasalarına göre belirlenmiş hukukî bir olaydır (olgudur).
5. İşletme, gerek içerde, gerek dışarda çeşitli çevre ya da grupların çıkar ilişkilerinin düğümlendiği politik bir olaydır (fenomen).

(7) İ. CEMALCILAR - D. BAYAR - İ. C. AŞKUN - Ş. ÖZALP; İşletmecilik Bilgisi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 1985, s. 7.

(8) AŞKUN, s. 4-5.

İşletmecilik bilgisinin öğretim ve eğitimi; uygulama **yatay ve dikey** olmak üzere, iki boyutta programlaştırılmaktadır.

İşletmeciliğin **dikey** boyutta öğretim ve eğitim programlarına girdiği okullar genellikle adlarında «ticaret», «iş idaresi», «idarî bilimler», «işletme yönetimi», «işletmecilik» gibi kavramları taşıyan öğretim kurumlarıdır.

Söz konusu kurumlarda işletmecilik öğretim ve eğitimine konu olacak disiplinler başlıca iki grupta toplanmaktadır:

1 - İşletmecilik Disiplinleri

2 - Çevre Disiplinleri

İşletmecilik Disiplinleri

Bu disiplinler işletmelerin **genel, türsel ve destekleyici** işlevlerine (fonksiyonlarına) göre geliştirilmiştir.

Bilindiği gibi; bir endüstri işletmesine göre işletmenin **GENEL İŞLEVLERİ Yönetim, Örgüt** (organizasyon); **TÜRSEL İŞLEVLERİ Pazarlama, Üretim, Finans, İşgören** (personel); **DESTEKLEYİCİ İŞLEVLERİ muhasebe ve hesap işleri, araştırma ve geliştirme, halkla ilişkiler**, vb. işlevlerdir.

İşletme işlevleri (fonksiyonları) içinde genel işlevler bir yandan kendileri başlı başına bir bilim ya da disiplin olarak işletmecilik içinde gelişme gösterirken; diğer yandan türsel ve destekleyici işlevleri de birçok yönleriyle kendi alanlarına çekebilmekte veya onlara değişik bir görüş açısıyla konularını ele alma olanağı vermektedir ki; kendilerine «genel» niteliğini kazandıran da aslında budur. Genel işlevlerin bu düzenleyicilik özelliğine karşı, türsel işlevler (fonksiyonlar) işletmede işleyişi sağlayan bir nitelik taşımaktadır. Destekleyici işlevlerden (fonksiyonlardan) örneğin muhasebe ve hesap işleri, bir yandan genel işlevlerin düzenleyicilik etkisi altında bulunurken, diğer yandan türsel işlevlerdeki işleyişi işleyişi «hesaplarda» izlemekte ve işletme yöneticisinin önüne farklı göstergelerden meydana gelen bir «kumanda tablosu» koymaktadır ki; işletmelerin böyle bir destekten yoksun olarak çalışma olanağı yoktur (9).

(9) A.g.k, s. 7-8.

İşletmenin ana işlevsel yapısını bu şekilde çok genel olarak ortaya koyduktan sonra, bunları işletmecilik öğretim ve eğitimi yapan bir öğretim kurumunun (dört yıllık) ders programını aşağıdaki biçimde yerleştirmek olanağı çıkmaktadır (10):

1. SINIF : Genel İşletmecilik
2. SINIF : Yönetim, Örgüt (Organizasyon)
3. SINIF : Pazarlama Yönetimi, Üretim Yönetimi, Finansal Yönetim, İşgören (Personel) Yönetimi.

Ders programlarında işletmenin genel ve türsel işlevlerine göre konulmuş disiplinler yanına; çeşitli dallarla destekleyici işlere ilişkin dersler konulmaktadır; bunlardan muhasebe söz konusu dört yıllık programların bütününde önemli bir yer tutmaktadır.

Çevre Disiplinleri

Dikey boyuttaki işletmecilik öğretim ve eğitim programlarında yer verilen başlıca çevre disiplinlerinin başında **Davranış Bilimleri** (Sosyoloji), **Psikoloji**, Sosyal Psikoloji, Kültürel Antropoloji, **Ekonomi**, **Maliye**, **Hukuk**, **Matematik-İstatistik** gelmektedir.

Çevre disiplinleri işletmecilik öğretim ve eğitimi yapılan okullarda çeşitli derslerle programlarda yer almaktadırlar.

Değişik Amaçlı Eğitim Kurumlarında İşletmecilik Eğitimi

Uygulamada işletmecilik öğretim ve eğitiminin yatay boyutta programlanması; öğretim amacının işletmeciliğe doğrudan doğruya bağlı olmayan eğitim kurumlarında söz konusu olur.

İşletmecilik bu konuyla birçok orta ve yüksek öğrenim düzeyindeki okulun programında bazı derslerle yer alabilmektedir. Bu anlamda Ziraat Fakültesinin ders programlarında da işletmecilik yönetim, finansman, pazarlama, muhasebe, vb. disiplinleriyle çeşitli bölümlerin dersleri arasına girmiş bulunmaktadır. Kaldı ki, söz konusu fakültelere ilişkin Ziraî ya da tarımsal ekonomi ve işletmecilik adlı derslerde, daha önce kapsamları hakkında örnek olarak bilgi verdiğimiz genel işletmecilik konularına temelde yer verilmektedir.

(10) A.g.k

Kısacası işletmecilik genel veya işlevsel konularıyla dünyada ve bu arada Türkiye'de de gerek sosyal, gerek mühendislik bilimlerinde öğretim eğitim yapan birçok okulun programlarına çeşitli ders adlarıyla girmiştir. İşletmeciliğin toplumsal yaşamdaki öneminin artmasıyla birlikte yatay boyutta gelişmesini her geçen gün daha da arttırdığı gözlenmektedir.

TARIM İŞLETMECİLİĞİNİN ÖĞRETİM VE EĞİTİM BOYUTLARI

Evrensel bir uygulama olarak, işletmecilik öğretim ve eğitimiyle uğraşan okullarda, daha önce de belirtildiği gibi ders programlarının işletmeciliğin genel ve türsel işlevlerine göre temel yapısı ENDÜSTRİ İŞLETMECİLİĞİ üzerine kurulmuştur. Bunun da nedeni; endüstri işletmelerinin tüm işlevleri kapsayacak bir yapı özelliği göstermesidir. Bazı okullarda bu temel işletmecilik programına bankacılık, sigortacılık, kooperatifçilik, turizm işletmeciliği gibi; özel işletmecilik alanlarında daha çok «meslek okulu» kimliğinde iki ya da üç yıllık programlarla öğrenci yetiştirilmektedir.

Burada asıl üzerinde durmak istediğimiz; işletmecilik öğretim ve eğitiminin endüstri işletmeciliği yanında **tarım işletmeciliği** üzerinde de programlanabileceğidir. Başka bir deyişle günümüzde büyük çapta endüstri ve ticaret alanına öğrenci yetiştiren işletmecilik okulları; böyle bir programla tarım alanına da doğrudan doğruya öğrenci yetiştirebilir. Türkiye gibi endüstri yanında tarımını güçsüz bırakmaması; ayrıca tarımsal endüstriyi de geliştirmek zorunda olan bir ülke için, işletmecilik öğretim ve eğitim programlarını tarım işletmeciliği üzerine lisans ve lisansüstü öğretimle kurumlaştırmaya büyük gereksinme vardır.

Türkiye gibi ekonomisinde tarımın önemli bir yer tuttuğu ülkelerde bu alanın işletmecilik kültürü almış eleman ihtiyacını; ne endüstri işletmeciliği programından yetişmiş işletmecilik, ekonomi, ticaret okulları mezunları; ne de ziraat fakültelelerinde bazı işletmecilik dersleri de görmüş ve «mühendis» ünvanı almış mezunlarla karşılaşmak olanağı yoktur.

«Üstü açık fabrika» da denilen tarımın işletmecilik öğretim ve eğitimi bu adı taşıyan dört yıllık lisans ve bir, iki yıllık yüksek lisans ile sonrasında düzenlenecek doktora programlarıyla düzenle-

mek gereksinimi içinde bulunmaktadır. Örneğin böyle bir program uygulaması Türkiye'nin şimdiki yüksek öğrenim yapısı içinde bir TARIM İŞLETMECİLİĞİ bölümünün açılacağı İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde genel nitelikte yürülebileceği gibi koşulları uygun düşen üniversitelerde başlı başına kurulacak TARIM İŞLETMECİLİĞİ FAKÜLTELERİNDE; çeşitli tarım alanlarına göre ayrı ayrı bölüm haline getirilmiş daha kapsamlı ve özel ders programları yoluyla da yürütülebilir.

Tarım İşletmeciliğinin Temel Disiplinleri

Genel işletmecilik öğretim ve eğitiminin odaklandığı endüstri işletmeciliği gibi; tarım işletmeciliğinin de temel disiplinleri işletmenin genel, türsel ve destekleyici işlev alanlarına göre oluşturulabilir. Burada yapılması gereken işletmecilik bilgisinin Yönetim, Örgüt (genel); Pazarlama, Üretim, Finans, İşgören (türsel); muhasebe, araştırma-geliştirme, halkla ilişkiler, vb. (destekleyici) işlevlerine ilişkin disiplinlerin; tarım işletmelerinin yapısına uygun ders kapsamlarıyla öğretim ve eğitimin yürütülmesidir. Böyle bir uygulama ,söz konusu disiplinler ilişkin ders kapsamlarında önce gerek endüstri gerek tarım işletmeciliğinin her dersteki ortak konularına yer verilecek; sonra dersin sadece tarım işletmeciliğine özgü konularına geçilecektir. Eğer böyle bir ders kapsamı bir yarıyıl programına sığmazsa; o vakit ders iki yarıyla bölünecek; birinci yarıyılıda genel konular; ikinci yarıyılıda tarım işletmeciliğinin özel konuları okutulacaktır. Sözelimi öğrenciye genel yönetim ve örgüt derslerinden sonra tarım işletmelerinde yönetim ve örgüt; genel pazarlama dersinden sonra tarımsal pazarlama dersi verilebilir. İşletmeciliğin öteki disiplinlerinde de benzer uygulamaya gidilebilir. Kuşkusuz böyle bir uygulamada, işletmeciliğin gerek endüstri, gerek tarım için geçerli dersleri dört yıllık lisans programının ilk iki sınıfında; tarım işletmeciliğine özgü konuları ise üç ve dördüncü sınıf derslerinde verilecektir.

Tarım İşletmeciliğinin Çevre Disiplinleri

İşletmecilik öğretim ve eğitiminde yer alan davranış bilimlerinin sosyoloji, sosyal psikoloji, iletişim dersleri ile hukuk, ekonomi, maliye, matematik-istatistik gibi çevre disiplini dersleri yine genel ve tarıma özgü konularıyla okutulabilir.

Örneğin genel sosyolojiden sonra bir köy sosyolojisi; kültürel antropolojiden sonra halkbilim; hukukta tarım hukuku; ekonomide tarımsal ekonomi; maliyede tarımsal vergiler; ayrıca tarımsal kredi, tarım sigortası, tarımsal endüstri, tarım politikası, vb. dersler çevre disiplinleri kapsamında olmak üzere lisans, lisansüstü programlara konabilir. Bunların arasında, özel önemi nedeniyle KOOPERATİFÇİLİK derslerine çok kapsamlı olarak yer verilebilir.

Öğretim ve Eğitim Politikaları

Tarım işletmeciliğinin öğretim ve eğitim politikaları; endüstri işletmeciliğinin evrensellik oranı yüksek öğretim ve eğitim yöntemleri yanında daha ulusal, giderek bölgesel nitelik taşımak durumundadır. Tarımda toprak, deniz, orman, bitki, hayvan, iklim koşulları ile bunların çevresinde yaşamı sürdüren insanlar, onların toplumsal, kültürel yaşamları ülkeden ülkeye, aynı ülkede bölgeden bölgeye büyük farklar göstereceği için, söz konusu öğretim ve eğitimin politikaları, programları, yöntemleri bunlarla yetişip mezun olan öğrencileri meslek kişilikleri bakımından oldukça değişik özellikler taşıyacaklardır.

Örneğin Türkiye'ye bakacak olursak, sadece iklim ve coğrafya açısından bildiğimiz yedi bölgeye, o bölgelerin tarım koşullarına uygun tarım işletmeciliği öğretim ve eğitimi yöntemi izlemek gereği çıkmaktadır.

Bugün Türkiye'nin birçok üniversitesi ile bölge ve yöresinde, bu arada tüm ülkeye yaygın açıköğretimde ekonomi ve işletmecilik öğretimi ders adları, kapsamları, öğretim yöntemleri ile aşağı yukarı «standart» ya da «birörnek» uygulama içinde bulunmaktadır. Oysa tarım işletmeciliğinde böylesine bir kolaylık herhalde söz konusu olmasa gerek. Örneğin Orta Anadolu için uygulamaya konacak tarım işletmeciliği öğretim ve eğitiminin, Karadeniz bölgesinde uygulamaya konacak ile birbirinin tıpkısı olamaz. Çünkü Orta Anadolu'nun tarım işletmecisinin Karadenizdeki meslektaşından farklı iklim, üretim, kültürel, toplumsal, vb. koşullarda yaşayan çevrelere uygun bir kişilikte yetiştirilmesi zorunluğu çıkmaktadır.

Öte yandan tarım işletmeciliği öğretim ve eğitimine öğrenci alınırken genel giriş sınavlarından değil, her kurumun kendi eğitim öğretim modeline uygun bölge ve yörelerde yetişmiş öğrenci adaylarını, kendi yöntemleriyle seçmesi gerekecektir. Çünkü öğren-

ciler mezun olduktan sonra; aşığı yukarı yaşayış kuralları evrensel nitelik taşıyan endüstri ve ticaret kuruluşlarına değil, ikliminden, üretiminden, insanına kadar çok farklı köy, kasaba, çiftlik gibi toplumsal çevrelere gideceklerdir. Tarım işletmeciliğı bölüm veya fakültesine girecek öğrencinin en azından bu çevrelerdeki ailelerden gelmesi ve mezun olduktan sonra döneceğı bu çevrenin temel kültürel yapısını doğal kişiliğinde taşıması gerekecektir. Başka deyişle tarım alanının toplumsal çevreleri; endüstri ve ticaretin geliştiğı kentler gibi herkese açık çevreler olmayıp; daha kapalı ve tutucu bir kültürel yapı gösterdiğinden bu çevrelerde bir «müteşebbis» kimliğiyle çalışacak bir tarım işletmecisinin; buralara uygun iklim, kültür, ayrıca insanına uygun bir doğal ve toplumsal kişilik özelliklerinin bulunması; böylesine bir uyumu sağlayacak güçte yetiştirilmesi gerekecektir. Aslında Ziraat Fakültelerinden yetişen «mühendislerin» genelde böyle bir yetiştirme sorunu olmadığı halde; tarım işletmeciliğı programına girenlerin söz konusu eğitimi görme zorunlulukları vardır. Çünkü tarım işletmecisi, aynı zamanda çevresinde ziraat teknisyen ve mühendisleri de çalıştırma durumunda bulunacaktır. Bir bakıma tarım işletmeciliğinde, endüstri işletmeciliğinde olduğu gibi bir «endüstri personeli» değil; tarım alanına girecek «müteşebbis» kişiliğı yetiştirecektir ki; böyle bir kişiliğın elde edilmesinde sadece öğretim değil, eğitim model ve yöntemleri üzerinde de titizlikle durmak gerekecektir.

Bunun için tarım işletmeciliğı öğretim ve eğitimi yapan bölüm ya da fakültelerin kendi uygulama alanları yanında; yakınlarındaki tarım çevreleriyle de çok sıkı ilişkilerin bulunması; öğrencilerine bir yandan öğretim programlarıyla bilgi ve akademik kültür sağlarken; diğeri yandan eğitim programlarıyla kendi uygulama alanlarıyla, yakın tarım çevrelerinde öğretimden kazandıkları kültüre uygun davranışları edinmelerine yardımcı olmaları gerekecektir.

Tarım İşletmeciliğı ve Açıköğretim

Türkiye'nin ve koşulları Türkiye'ye benzeyen tarım ülkelerinin kalkınmalarını endüstriden, tarıma da kaydırmalarında «kır» alanlarında bu olguyu gerçekleştirecek tarım işletmeciliğı kültürü almış çok sayıda yetişmiş insana ihtiyacı vardır.

Bunun için buraya kadar koşulları üzerinde görüş öne sürdüğümüz **örgün tarım işletmeciliğı öğretim ve eğitimi** yanında açıköğ-

retim teknikleriyle de böyle bir kültürü yaygın eğitim alanına getirmek mümkündür. Ancak bunun tutarlı biçimde başlatılması için «pilot» uygulama türünde bile olsa; örgün tarım işletmeciliği öğretim ve eğitimini başlatmak zorunluluğu vardır. Bugün Türkiye'de Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi tarafından ekonomi ve iş idaresi alanında başarıyla yürütülen açıköğretimin temelinde; Türkiye'de başarısını yıllarca kanıtlamış ki, bunun Anadolu Üniversitesindeki geçmişi 30 yılı bulmaktadır; bir örgün yüksek ticaret, ekonomi, işletmecilik, son adıyla iktisadi ve idari bilimler öğretim ve eğitimi yer almaktadır.

Tarım İşletmeciliği ve Lisansüstü Öğretim-Eğitim

Lisans yanında, Yüksek Lisans ve Doktora programlarıyla tarım işletmeciliği öğretimi düzenlenebilir.

Bu programlara tarım işletmeciliği lisansından gelenler yanında; bazı fark derslerini başarmaları koşuluyla, Ekonomi ve İşletmecilik öğrenimi görenler ile Ziraat Mühendisliği öğrenimi görenler de alınabilir.

Böylece kentlerde öğrenimlerine uygun iş bulma ya da kurma olanakları kısıtlı bulunan söz konusu alanların meslek adamlarına; tarım alanında, kendi doğal ve toplumsal kişiliklerine uygun «iş yaratma», başka deyişle «müteşebbis» olma becerisini gösterecekleri bir meslek kişiliği kazandırılmış olur.

SONUÇ

Buraya kadar bir öneri niteliğinde olmak üzere görüş belirtme çabasında bulunduğumuz tarım işletmeciliği kavramı ile bu alanın öğretim ve eğitim çalışmalarının Türkiye'nin özellikle yaşamakta olduğu toplumsal gerçekler açısından büyük önemi olduğu kanısındayız.

Çıplak gözle görülebilecek gerçeklerimiz arasında sözgelimi sunlar bulunabilmektedir:

1— Türkiye'nin sanayileşmesi amacı yönünde hızlı çalışmalar başlatılmıştır. Ancak bunda tarımın gözden kaçırılması; aslında tarımla bütünleşerek gelişmesi gereken endüstriye, tarımın sanki engel olduğu biçiminde ters bir sonucun ortaya çıkmasına yol açmıştır.

2— Politikaları iyi düzenlenmemiş endüstrileşmeye bağlı olarak; köyler kentlere nüfus boşaltmış; bir yanda nüfusu, ekonomisi, toplumsal yaşamı gerilemiş tarım alanları yanında; her türlü yaşamı zorlaşmış, sıkışık kentler ve onlara bağlı köy-kent karışımı sorunlu bir «karışık» kültür yaratılmıştır.

3— Tarımdan kopuk bir endüstrileşme, tarım alanlarından gelen insangücünü «istihdam» edememiş; çünkü en azından böyle bir «yığın» niteliğindeki gücü endüstriye kazandıracak öğretim ve eğitim kurumlaşması sağlanamamıştır. Köylerden gelenlerin yetişen kuşakları; kentlerdeki okullardan edindikleri bilgi ve kültürle ne köyün ne de kentin yaşamına girecek, bu yaşamla iletişim kuracak bir toplumsal kişiliği edinememişlerdir. Dolayısıyla ülkede zorla alınan okul diplomalarının, iş hayatında geçersizliği, bir işe yaramadığı olgusuyla karşılaşmıştır.

4— Yüksek öğrenim görmüş kişileri istihdam etme gücü olmayan gelişmemiş endüstri ve ticaret alanlarına mezun veren çok sayıda yüksek öğretim kurumu açılmış ve bunlara nüfusun baskısı ile zorunlu olarak çok sayıda öğrenci alınmış; ancak mezun olanlar bu öğrenimlerini değerlendirecek bir yaşamı, genelde kuramamışlar; çoğu kez, kendilerinden yüksek öğrenim altında bilgi ve beceri isteyen işlere girmek zorunda kalmışlardır.

5— Kentlere nüfus boşaltan köyler ve çevrelerindeki yaşam alanları aslında yapılarında birçok gelişme güç ve boyutunu taşıdıkları halde; insangücü kayıpları nedeniyle olanakları kullanılmayan «boş kapasiteli» toplumsal çevreler durumunda kalmışlardır.

Bu ve benzeri ülke gerçekleri ışığında eldeki olanakları kullanarak, başka deyişle yeni olanak yaratma çabalarına girme sorunu olmadan; yüksek öğrenim yaşamımıza **tarım işletmeciliğini** getirerek; hem yukarıdaki gerçeklerin yarattığı sorunlara bir yönüyle çözüm sağlamak; hem de ülkenin, çağın hızına uygun bir kalkınma sürecini başlatmasına yardımcı olmak fırsatı yaratılacaktır.

Genel çerçevesini bu çalışmamızda çizme çabası gösterdiğimiz **tarım işletmeciliği ve eğitiminin** bundan sonra yürütülecek ayrıntılı çalışmalarla lisans, lisansüstü öğretim ve eğitim modellerini gerek evrensel, gerek ulusal, bölgesel ve bu eğitime öncülük edecek kurumların örgütsel yapılarına göre çok yönlü boyutlarıyla ile alıp, kurmaları gerekecektir.